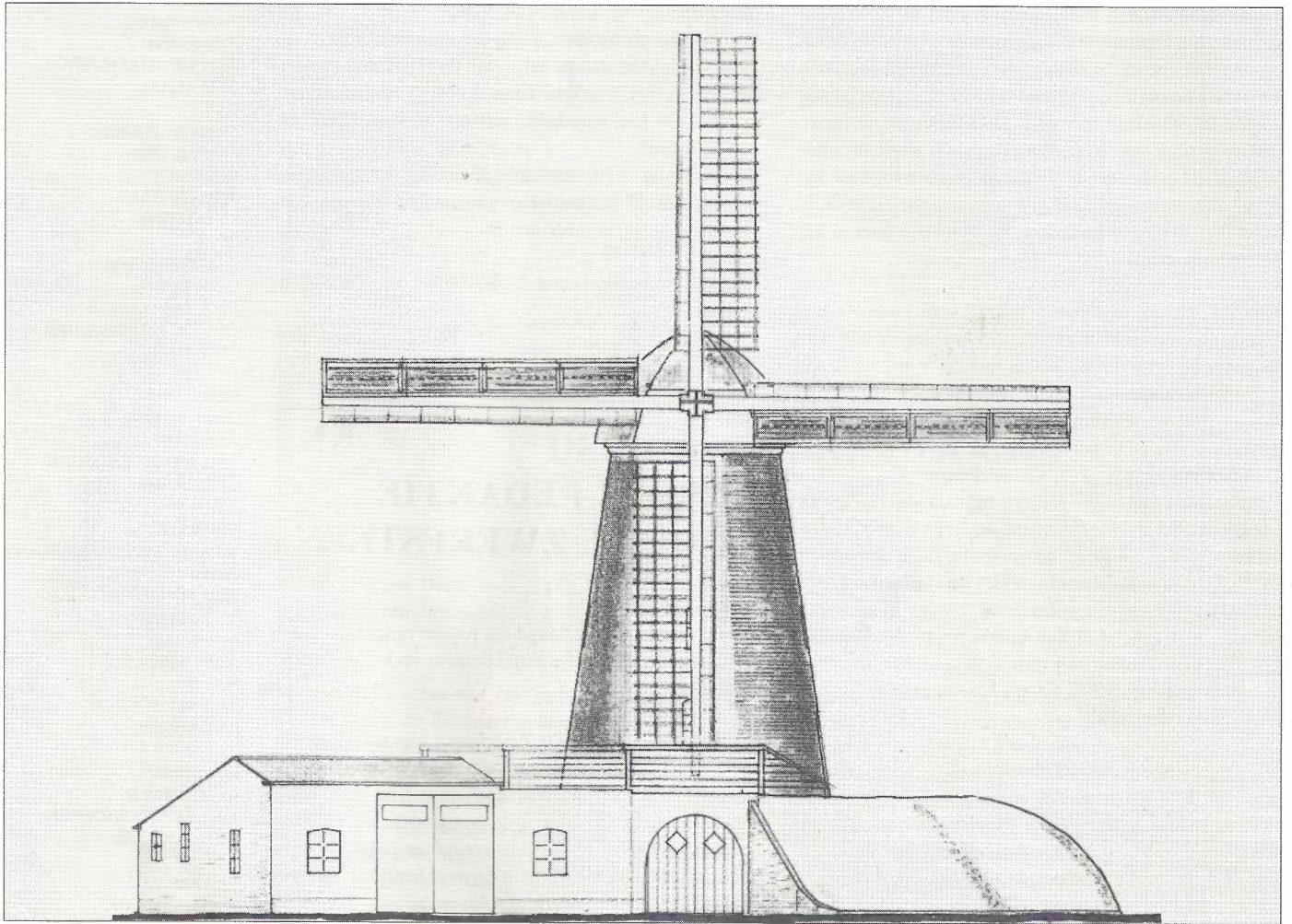

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

*Restauratietekening korenmolen "De Hoop" te Rha door architect Wim Boerman BNA te Steenderen.
Start van de restauratie medio december 1998 gepland . . .*

HVS

- Nieuwe redactieteam voor De Zwerfsteen
- "De Commandeurstede"
- In Memoriam
- "Het Groenewoud"
- Korte berichten
- Leilinden veroveren wederom onze gemeente
- Vervolg programma 1998/1999

98/3

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 400 ex.
november 1998

VOORWOORD

Beste leden der Historische Vereniging Steenderen

Hier ligt de derde Zwerfsteen van dit jaar op jullie voorformat met o.a. een prachtige compositie van de 'Tilia' in de middenpagina's. De artikelen over stookplaatsen en de stoomtram van Zutphen naar Emmerik zijn nog onder het toetsenbord, dus nog even geduld aub. Stoom en stookplaatsen geven straks warmte in de a.s. Elfstedenvinter..?

De HVS heeft zich aangesloten bij het Gelders Oudheidkundig Contact te Zutphen, een overkoepelende en ondersteunende Stichting, die met raad en daad historische verenigingen bijstaat. Het bestuur heeft ervaringen uitgewisseld met collega-besturen in de regio, ook over de IJssel. Verenigingsorganen worden uitgewisseld en wie weet activiteiten in de toekomst samen? Eén volle bus naar een interessante excursie is beter dan 10 plaatsen onbezet. We komen er later in het seizoen op terug.

Dan krijgen wij regelmatig vragen voor oude Zwerfstenen en... ons jubileumboek! A.s. winterperiode willen wij een opsomming geven van de in het verleden verschenen nummers van ons blad. Nieuwe leden kunnen á f. 5,00 oude exemplaren bestellen en Jan Bijvank zullen we vragen te kopiëren.

Dan ons jubileumboek "Over de drempel van 1996"... Familieleden van boekbezitters en pechvogels, die het boek nog niet in bezit hebben, doch genoten van een leenexemplaar kunnen we mogelijk aan een eigen exemplaar helpen. Let wel... alleen de kopiekosten zijn al bijna honderd gulden per boek en dan hebben wij het nog niet eens over een omslagband! A.s. verenigingsavonden zullen wij aandacht aan een evt. bescheiden 3e (kopie)druk geven. Maak uw wensen kenbaar bij de secretaris!

De belangstelling aangaande historisch Steenderen en zijn buitendorpen en stad is groeiende. Grote restauratieplannen her en der en de champagneflessen voor "De Hoop" te Rha gingen van de kurk! Complimenten aan de vele werkers achter de grenzen om de koren-molen van Rha weer aan het draaien te krijgen. Vóór 15 december 1998 moet de eerste spade in de grond en de HVS zal hier zeker bij aanwezig zijn.

Het activiteitenplan 1998-1999 is goed gevallen en van de a.s. 'monumentenwachtavond' in november verwachten wij veel extra stoelen te moeten bijslepen. Een 'monumentenmarkt' lijkt het wel te gaan worden in "De Seven Steenen". Vooral uitwisseling van ervaringen en adviezen, waar de bewoner van een monument zijn voordeel mee kan doen, want een gulden is maar één keer uit te geven en twee weten meer dan één!

Vorige maand hebben wij ook nog eens 25! nieuwe leden ingeschreven. Historisch betrokken Steenderen en buitendorpen staan voor de toekomst van eigen cultureel verleden, nietwaar?

Vreugde doch ook verdriet binnen de HVS, want veel

te vroeg moesten wij afscheid nemen van een cultuur historische dorpsmotor in Steenderen, Derk Jan Hekkelman. Hij was met zijn historische artikelen in "De Achtste Steen" één van de stille oprichters van de HVS in het begin van deze jaren negentig.

Tot slot... dit is mijn laatste Zwerfsteen als (eind)redaktielid, want ons nieuwe redaktieteam zal de kar vanaf nu moeten gaan trekken.

U leest het allemaal in dit blad en het kerstnummer met warme verhalen voor bij de heerd, de kerstboom en de olieballen is voor het nieuwe team.

Het bestuur wenst de nieuwe redactie veel succes en laten wij hopen, dat de leden van de HVS veel leesgenoeven in de komende jaren op de deurmat mogen krijgen. Dit kan natuurlijk niet zonder betrokkenheid van de leden!

"Weet je nog"... bij verjaardagavonden? Juist die verhalen moet je op papier zetten en aan de redactie geven, want wij is meer dan ik.

Allen tot maandagavond 23 november in "De Seven Steenen".

Paul Kok, voorzitter

NIEUWE REDAKTIE VOOR DE ZWERFSTEEN

Het bestuur is erin geslaagd om tot een bredere samenstelling van het nieuwe redaktieteam voor De Zwerfsteen te komen.

De samenstelling van De Zwerfsteen was tot op heden in handen van: mevr. V. van Leuvensteijn-Breukink en de heren A. Aalderink, W. Jansen en P. Kok, deze laatste corrigeerde ook en was de contactpersoon naar de drukker. Gezien deze tevens voorzitter is en als seizoenwerker bijzonder druk in de weer heeft het bestuur besloten het redaktiewerk te splitsen in:

- redactieleden, die sec. redakteur zijn, al dan niet schrijvend, interviews afnemend en stimulerend zijn dat derden artikelen voor De Zwerfsteen aanleveren.
- scribenten, die de redactie historische artikelen aanleveren, al dan niet op een zgn. diskette. Handgeschreven of typemachine is geen enkel probleem, dan zorgt de redactie verder voor verwerking.

Op deze wijze kunnen wij met zijn allen meer continuïteit waarborgen en onze kwartaaluitgave ook per kwartaal laten verschijnen: september met programma voor het nieuwe seizoen, november, januari/februari en maart/april en deze laatste ook met evt. een voorjaars -buiten- programma. In de zomer liggen onze verenigingsactiviteiten min of meer stil.

'De Zwerfsteen' is de kwartaaluitgave van de historische vereniging der gemeente Steenderen. Opgericht d.d. 1 juni 1992.

BESTUUR:

voorzitter:
Paul Kok
Wehmestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
0575-451444

secretaris:
Yvonne Koning
Paardestraat 7
7221 NE STEENDEREN
0575-452624

1e penningmeester:
Fred v.d. Mije
Hofstraat 4
7223 LR BAAK
0575-441806

2e penningmeester:
Gerrit Tijkken
Dr. A. Ariënsstraat 6
7221 CC STEENDEREN
0575-451437

leden:
Geert Jansen
Anjerstraat 12
7221 AS STEENDEREN
0575-452027

REDAKTIE:

Verdi van Leuvensteijn-Breukink
Bronkhorsterweg 21
7221 AB STEENDEREN
0575-451868

Albert Aalderink
Hoogstraat 42
7227 ND TOLDIJK
0575-452226

Wim Jansen
Landlustweg 9
7221 BS STEENDEREN
0575-451658

Paul Kok
Wehmestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
0575-451444

CONTRIBUTIE:

Bankrelatie:
Regiobank Steenderen
Bankrekening nr.: 68.52.89.710
t.n.v. de Historische Vereniging Steenderen.

Wij verzoeken U bij lidmaatschap-opgave gelijktijdig de contributie over te maken. Uw betalingswijze is tevens de garantie dat U in het ledenbestand bent opgenomen.

Contributie 1998:

f 25,— voor individuele leden
f 35,— voor echtparen of samenwonenden.

De redactie heeft afscheid genomen van haar leden; Aalderink, Jansen en Kok en namens het bestuur aan hen hartelijke dank voor de vele inzet de afgelopen jaren, de startjaren van onze Zwerfsteen. Uiteraard zullen voornoemde heren als scribeent nog weleens materiaal voor het verenigingsorgaan aanleveren. Betrokkenheid bij Steenderens verleden zit hen tenslotte in de genen...

De nieuwe redactie zal met ingang van het volgende nummer bestaan uit:

mevr G. Schuurman -in aanvang eindredacteur-
redactieadres:
Azaleastraat 7, 7221 AZ STEENDEREN
tel. 0575-451209 en redactieleden:
dhr J. Wolters te Bronkhorst
dhr en mevr C. Scheiffers te Steenderen
mevr V. van Leuvensteijn-Breukink te Steenderen

De voorzitter van de vereniging blijft kontaktpersoon tussen bestuur en redactie, voorts zal de secretaris natuurlijk ook de nodige zetregels aanleveren. De nieuwe redactie zal gaan werken met een eigen zgn. 'redaktiestatuut' i.o.m. het bestuur.

Het bestuur wenst de nieuwe redactieleden veel succes en hoopt dat u, leden der vereniging komende maanden en jaren mooie Zwerfstenen onder ogen mag zien. Het spreekt vanzelf...

"Wij is meer dan ik" en u, leden! heeft natuurlijk ook historische wetenswaardigheden voor de redactie. Pak dus ook eens de pen en wie weet een oude foto van (over)grootvaders tijd bijgesloten

IN MEMORIAM DERK JAN HEKKELMAN 1946 - 1998

Steenderen heeft veel te vroeg afscheid moeten nemen van zijn culturele motor, Derk Jan Hekkelman.

Jan Hekkelman was vele jaren de spil van De Achtste Steen, de Kermiscommissie en de 'Wielerronde van Steenderen', welke om het jaar werd verreden. Een man met een cultureel hart voor zijn dorp...

't is dat Jan te weinig uren had aan de 24 die een dag telt, want anders was hij ook zeker van de partij geweest in het bestuur van de HVS of de redactie van De Zwerfsteen.

Overigens heeft Jan veel cultuur- en historische artikelen geschreven aangaande Steenderens historie in zijn en ons maandorgaan De Achtste Steen.

Hij was een geboren schrijver, regelaar en de harde schijf had hij tussen de oren, want Jan kende Steenderen als geen ander. Inderdaad een culturele 'motor' voor Steenderen!

Een jaar geleden kondigde zich bij Jan een ernstige ziekte aan. Hij wilde door! Het was zijn tijd nog niet en samen met zijn vrouw Ineke streden ze en gingen ze een moeilijke weg. Experimentele therapieën in Amsterdam en tussendoor probeerde Jan voeling te houden met zijn werk, het beheer en onderhoud aan onroerende goederen voor o.a. Het

Wijnhuisfonds te Zutphen en de verenigingen/stichtingen, waarin hij een bestuursfunctie vervulde.

Helaas is Jan ons op 19 augustus 1998 ontvallen en in het culturele leven van Steenderen is evenzo een groot gat gevallen. Dat zo kort voor het grote dorpsfeest van Steenderen, de jaarlijkse kermis, zijn kermis voor en met ons!

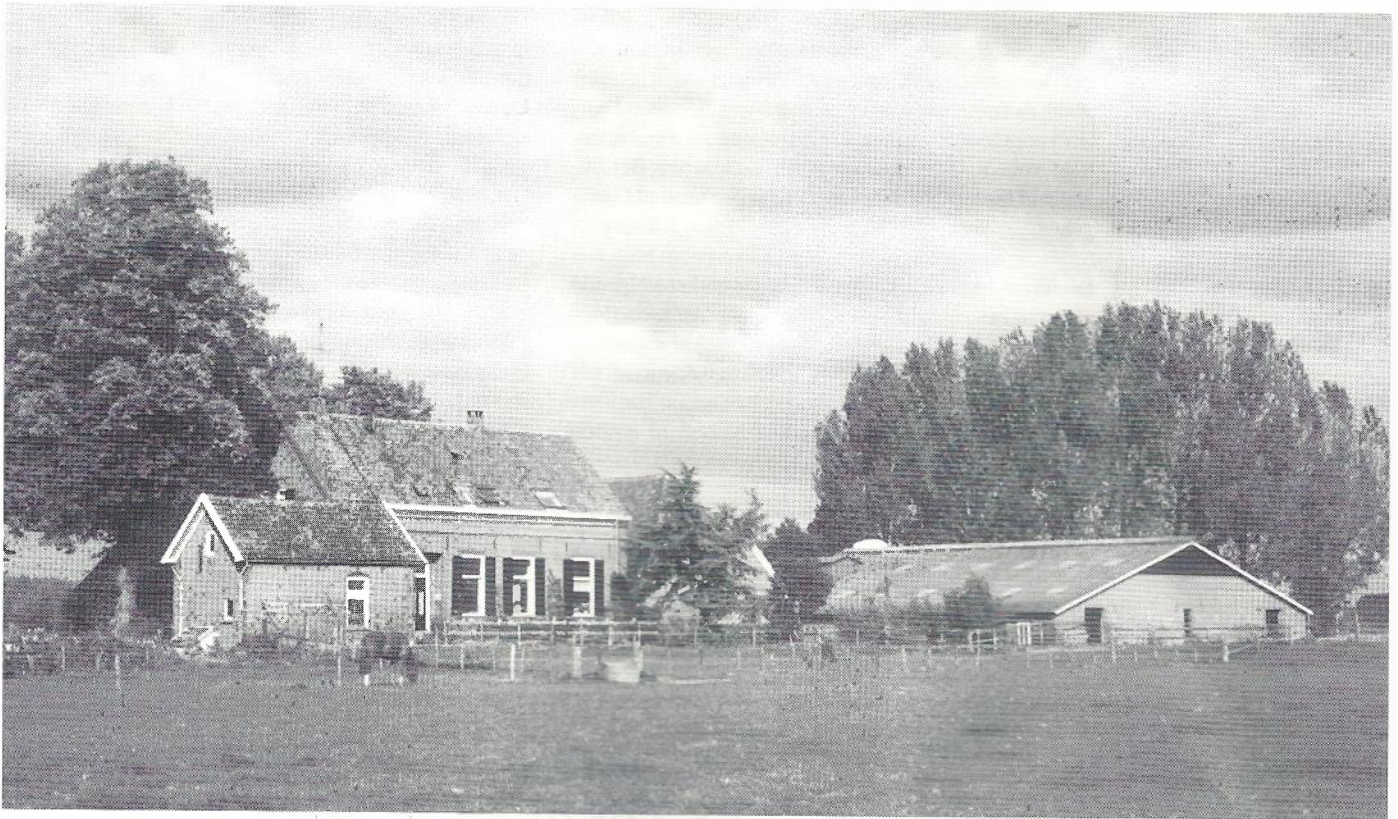
Jan was dé man achter de schermen en hij stond voor zijn zaak. Zie je hem nog fietsen voor de optocht met pijp en portofoon, overhemd wapperend in de wind?

Het bestuur van de HVS hoopt van harte, dat velen zijn ingeslagen pad blijven vervolgen.

Moge Jan's geestelijke betrokkenheid bij de Kermis, De Achtste Steen, de Wielerronde, de Historische Vereniging en andere culturele zaken aangaande Steenderen blijven voortleven en wij wensen Ineke en kinderen, kleinkinderen sterkte de draad weer op te pakken om dit zware verlies te overwinnen...

Paul Kok, voorzitter

DE COMMANDEURSTEDE

door: Godert Wammes

Bekende historische aanknopingspunten...

Een stukje geschiedenis van een boerderij te Olburgen aan de Olburgseweg 36, nu bewoond door de familie Wammes...

Het is een karakteristieke 'Geldersche T-vormige boerderij', gebouwd in 1881. Hiervoor stond op deze plaats een L-vormige boerderij.

De naam "Commandeurstede" is toch wel een bijzondere en dat zette ons aan het speuren waar de betekenis en oorsprong ligt. Dan moeten we terug naar rond het jaar 1200, de tijd der Kruistochten.

Er was toen geen organisatie zoals nu het Rode Kruis. Vanwege de vele gewonden tijdens die strijden en derhalve verpleging behoeften ontstonden er drie grote kloosterorden, waarvan o.a. "De Duitse Orde" er één was cq is. Deze kloosterorde, die dus zieken en gewonden verpleegden, pelgrims beschermde ten tijde van de kruistochten, kregen door geheel Europa bezittingen waaronder ook in Dieren. Zo ontstond er in Dieren een klooster van deze Orde, die een Commanderie werd genoemd met aan het hoofd een Commandeur.

Volgens een akte van 10 oktober 1464 is Wouter de Gryter, destijds Commandeur, geen Commandeur meer van het klooster van Dieren en is gaan rusten. Hij krijgt het gebruik van een kleine Weerd in Olburgen, waar hij een huis op heeft laten zetten.

Rond 17e eeuw, drie Commandeursgoederen...

Uit het belastingregister van 1647 treffen we aan: 'Commandeurstede, huis, hof en boomgaert voor 100 gl. salde cribben oock onderhouden'. Dit goed is dus afkomstig van de Duitse orde uit Dieren.

Er waren destijds drie Commandeurs goederen:

- 1) "Commandeurstedeke" met pachter Jan Reijnders en waar dit heeft gestaan is ons niet bekend.
- 2) "Commandeurs goet", ook wel 'Oolde Oever' geheten met de pachter Reint Creyvanger. Dit is de "Olden Oever" en bewoond o.a. door de familie Geerlings
- 3) "Commandeurstede" met ook pachter Jan Reijnders, eigendom waarschijnlijk van de Duitse Ridder uit Dieren en waarschijnlijk dus de huidige "Commandeurstede".

"De Commandeurstede" was in 1832 eigendom van de Erven Steven Nuyen. Steven Nuyen was getrouwd met Anna Margareta Kraayvanger. Uit een akte van verkoop in 1837 blijkt dan Steven Nuyen de Bouwplaats "Commandeurstede" plus Olburgstienend heeft verkregen volgens proces verbaal den 27 September 1813 op een publieke veiling van de administratie der Domeinen. Wat hoorde er nog meer bij..?

- a) Weide "de Geer", ook verkregen op een publieke veiling op 3 April 1829 te overstaan van de Heer Jan de Fegten, notaris te Steenderen.
- b) Het bouwland "de Meismaat", verkregen uit de ouderlijke nalatenschap, toegedeeld 26 Mei 1791, geregistreerd Rigterambt Doesburg 22 Augustus 1792.

- c) Weide "de Lingert", getransporteerd 23 April 1793 voorhet Hogelanddrostgericht den toenmalige Kwartier te Zutphen.

De bekende Hendrikus Kraayvanger koopt de boerderij...

In 1837 werd de gehele boerderij verkocht aan Hendrikus Kraayvanger, een neef van Anna Margaretha Nuyen-Kraayvanger want de familie Nuyen op de boerderij had geen kinderen. Hendrikus Kraayvanger woonde op Rha in "Huize Rodenburg" en was getrouwd met Johanna Plekkepol. Uit deze Akte van verkoop blijkt duidelijker hoe "De Commandeurstede" overging. Zij kochten de boerderij toen voor de som van fl. 18000,—, achttien duizend gulden.

Als we de historische Atlas Ao 1832 erbij pakken kunnen we zien hoe het er toen uitzag:

Bouwplaats "De Commandeurstede" en verder getimmerte, boomgaard, bouw en weiland en beplanting, groot 14 ha 83 roeden 60 ellen. Sectie M no 23-24-27 t/m 31 met bijbehorend Olburgstiend. Weide de Geer 6 ha 11 roeden 30 ellen, sectie M no 25-26. Bouwland Meismaat 5 ha 16 roeden, sectie M no 171. Lingert 11 ha 55 roeden 60 ellen, sectie N no 1.

Volgen we de geschiedenis, dan zien we dat in 1851 de sectie nummers M 196-197 komen te vervallen. "Het Hogeland" is toen gebouwd. Volgens een Akte van

Deling in 1873 was "De Commandeurstede" ongeveer 57 hectaren groot. Johanna Plekkepol kwam op 18 april 1873 te overlijden en zoon Johannus werd opvolger, dus kwam er een deling.

Er waren vier kinderen uit het huwelijk van Hendrikus Kraayvanger en Johanna Plekkepol. Hendrikus was gemeenteraadslid van de Gemeente Steenderen. Zoon Johannus Kraayvanger huwde Gerharda Kniest, die uit Steenderen kwam van "Kwaderwijk".

Pakken we de kadastrale Atlas van 1832 er weer bij dan kunnen we zien hoe de boerderij er tijdens deze deling toen uitzag. Inbreng H.J. Kraayvanger-Plekkepol, de totale waarde was de som van fl. 64200,— vier en zestig duizend en twee honderd gulden! Opvallend is in deze Akte van Deling de aanwezigheid van fl. 6700,— zes duizend en zeven honderd gulden aan contanten. Voorts onderstaande huis, erf, tuin, weiland, bouwland:

Er werd tot in de eerste kwart van de 20ste eeuw nog veel in ouderwetse maten gesproken, doch er werden wel degelijk de moderne metrische internationale maten bedoeld.

De prijzen van onroerende goederen moeten we tussen midden en eind 19e eeuw tot heden met globaal 2000x vermenigvuldigen als index.

a) "Commandeurstede", huis/erf/tuin:		16 ha	73 roeden	80 ellen	sectie M t/m 31
b) "Olburgstiend" gel. *)	sectie M	5 ha	77 roeden	80 ellen	
c) "De Lingert" weiland	sectie N1	11 ha	55 roeden	60 ellen	
d) "Hogeland"	sectie M197	4 ha	19 roeden	50 ellen	
e) "Huisperceel Olburgen"	sectie M196		1 roede	40 ellen	
f) "Meismaat Bouwland"	sectie M171	5 ha	16 roeden		
g) "De Brink"	secties M140	4 ha	35 roeden	90 ellen	215 en 215
h) "Bouwgespel Luur"	sectie L43	2 ha	70 roeden		
i) "De Kleine Timmermansbieze Rha"	sectie N107		32 roeden		
j) "Biezenkamp Luur"	sectie L66	5 ha	78 roeden	60 ellen	
k) "De Grote Bleze Rhaberg"	sectie N102		55 roeden	30 ellen	
l) "De Kleine Bleze Rhaberg"	sectie N115		35 roeden	50 ellen	

*) Waar het "Olburgstiend" gelegen is, is me -nog- niet duidelijk

Omrekening naar het moderne metrisch systeem:

1 hectare, (1 ha)	=	10.000 m ² (populaire benaming: bunder)
		1 are = 100m ² , 1 centiare = 1m ²
1 roede	=	A'damse roede = 13 voet = 3,68 m lengte
	=	tevens Rijnlandse roede
	=	ouderwetse oppervlaktemaat ong. 16m ²
1 zgn. oude el	=	0,688 m ook wel A'damse el genaamd
	=	oude Nederlandse lengtemaat, gelijk 1m

Bouwactiviteiten 2e helft 19e eeuw...

In 1871 werd er een nieuw bakhuis gebouwd ter vervanging van een oud bakhuis. Dit moest denk ik ook als vervangende woonruimte gaan dienen omdat men de boerderij wilde gaan herbouwen.

Rond 1880 werd dus de oude L-vormige boerderij afgebroken en in 1881 werd de eerste steen gelegd van

de huidige boerderij. Dit is nog zichtbaar bij de voordeur. Er is een officiële steen aangebracht met opschrift: J.H. Kraayvanger en G.H. Kniest en de datum 24 juni 1881.

Tevens is er een officiële steen met een wapen erop aangebracht met drie vogels, kraaien (zie foto) erop. Naar betekenis en herkomst is gezocht bij het Centraal Bureau Genealogie te Den Haag. Dit wapen is daar

bekend, het is zeer waarschijnlijk een familiewapen van de Kraayvangers en wordt beschreven als: "Twee toegewende vogels op grond".

Tijdens de bouw van de nieuwe boerderij in 1881 is er niet op een paar centen gekeken. Het is zeer degelijk gebouwd en er is veel eiken verwerkt. Anderhalf steens muren en vrij veel siermetselwerk in de gevels. Een mooi schouw, mooie tegelvloeren en bijvoorbeeld een prachtige gebrandschilderde glazen deur. In het artikel over stookplaatsen -een volgende Zwerfsteen- wordt aandacht besteed aan de stookplaats van deze gave boerderij.

De schuur naast de T-boerderij stond ook al naast de vorige L-vormige boerderij (zgn. krukhuis) en kan dus waarschijnlijk 200 tot 250 jaar oud zijn.

De boerderij is in zijn totaliteit op 27 Oktober 1895 verkocht aan de R.K. kerk te Olburgen. Johannes Kraayvanger hield het vruchtgebruik van de "De Commandeurstede" met 24,5 hectare grond en pachtte de resterende 7,5 hectare.

Johannes Kraayvanger kwam in 1904 te overlijden. Gerharda Kniest overleed in 1932.

Vanaf 1910 woonde de familie Holtslag op de Commandeurstede tot 1945. In dat jaar kwam de familie Wammes en boert er tot op heden met veel plezier voort...

Twee toegewende vogels op grond.

LEILINDEN VEROVEREN WEDEROM ONZE GEMEENTE...

door: Paul Kok

De Tilia Latijnse benaming voor de linde-, vroeger en nu...

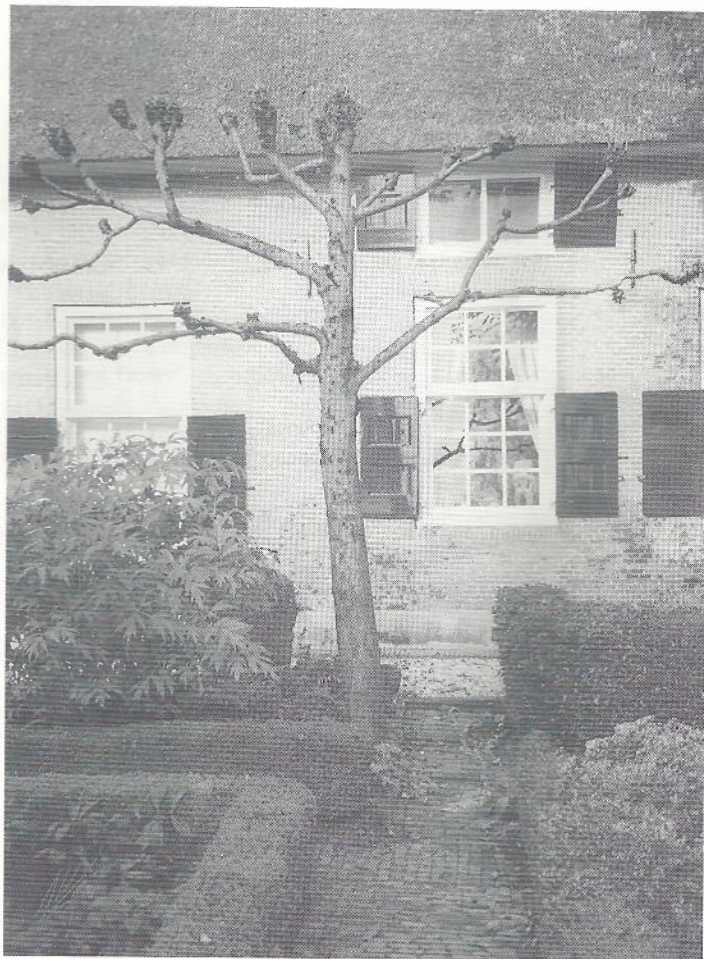
Een oude traditie komt wederom tot leven, want her en der zien we de nieuwe aanplant van karakteristieke boerentuinen met geknotte lindes, perkjes met buxushaagjes ook wel randpalm genaamd en pluimhortensia's. Trouwens momenteel is de leipeer ook erg in zwang...

Overbekend traditionele beplanting, passend bij historische bebouwing. Vroeger had deze leilinden aanplant een doel, immers het zonlicht scheen minder naar binnen. De woonkamers werden in de zomer niet zo heet en ook scheen het te helpen tegen overlast van ongedierte als vliegen en muggen. Vergeet natuurlijk de (melk)kelder onder de opkamer niet!

Hielp het vroeger, dan zou het tegenwoordig toch ook zijn goede uitwerking hebben, nietwaar? Er is een trend naar het traditionele...

In deze pagina's hebben wij een sfeervolle reportage opgenomen van diverse lindes -soms doorgeschoten vanwege tekortkoming aan onderhoud- en veelal een eeuw of meer oud.

Aangaande dit moois ben ik eens bij dé Achterhoekse lindenkweker, Wim Klanderman te Halle(heide) langs

Wehmestraat Steenderen

gegaan. Wim heeft vele duizenden linden staan. Allerlei variëteiten en benamingen aangaande de vrije- of leivorm. Je ziet tegenwoordig linden, die letterlijk ruimtelijk geleid worden in plaats van de traditionele armen links en rechts in platte leivorm. Ze steken takken uit naar alle windstreken. Ook zijn Amerikaanse vormen met bladeren tot 30cm doorsnede in en deze nemen thans de plaats van de modeboom Catalpa (Trompetboom) in.

Enige achtergronden en karakteristieke variëteiten...

Wim Klanderman: "een linde past zich aan 'in' zijn omgeving en is uitstekend over te planten. Met het woord 'in' bedoel ik natuurlijk de grondkwaliteit. Armere grond geeft na zelfs 100 jaar nog een ietwat iel aandoende linde en rijke grond geeft een stam in ruime diameter. Ik heb linden van meer dan 25 jaar verplant en de bomen groeien prima op de nieuwe plek. Er zijn zelfs enkele firma's gespecialiseerd om volwassen exemplaren van een eeuw en meer met speciale graafmachines te verplanten. Als bij wegenverbreding linden moeten worden verplaatst, dan wordt de kruin ietwat ingenomen en rondom de boom, afhankelijk van de diameter wordt de boom gedurende enige jaren voorbehandeld. Het wortelgestel wordt tot een compacte kluit teruggebracht en de boom wordt gedwongen een nieuw haarwortelgestel in deze kluit te ontwikkelen. Uiteraard krijgt de boom een prima verzorging en mn. water in een langere droge periode. Na twee jaar -indien mogelijk- wordt de boom met behulp van aangepaste machines verplant. Je praat in sommige gevallen van vele duizenden guldens per boom, doch een nieuwe eigenaar heeft er graag geld voor over. Er is in Nederland ook een 'bomenbank', waar vraag en aanbod betr. herplant bijeengebracht wordt."

Rhabergseweg Rha.

De karakteristieke soorten in ons land:

Allereerst de minst gevoelige linden voor ziekten als luis, honingdauw en roetdauw. Voorts dé honingdragers!

1) *Tilia Cordata*

Kleinbladige linde en weinig 'drui-pend' kan zeer oud worden, ook in geleide vorm vanouds bekende geleide boom.

2) *Tilia Euchlora*

Krimlinde, komt uit de Krim en sedert 1860 in ons land ingevoerd. Uitstekend geschikte soort, ook in geleide vorm. Ze heeft een wat glimmend blad is een zeer gezonde boom.

3) *Tilia Tomentosa*

Zilverlinde, met name de variëteit *Tilia Tomentosa* 'Brabant' wordt een prachtige vrij brede boom met witter blad aan de onderzijde en zeer geschikt voor pleinen, boulevards. Geen lekken op auto's.

4) *Tilia Platyphyllos*

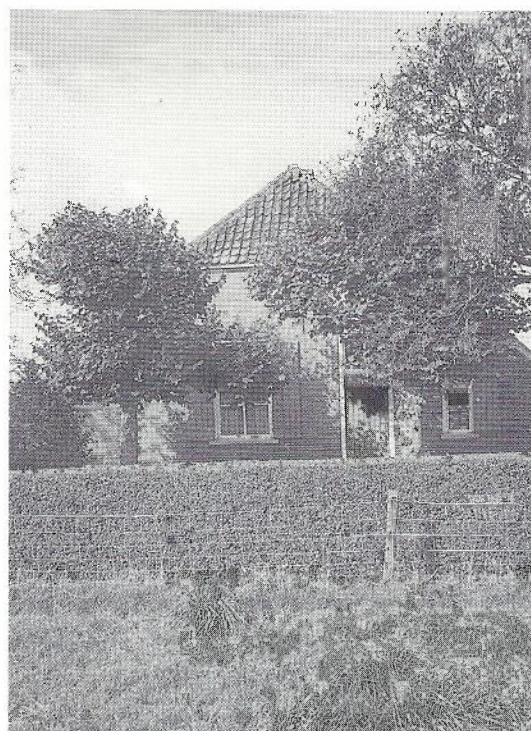
Zomerlinde, geschikt voor parken en hebben een groot wortelgestel. Heeft veel ruimte nodig indien als vrije boom geplant. Eigenlijk de 'oervorm' van de linde. Wordt veel als geleide vormsnoei gekweekt.

5) *Tilia Americana Nova*

Amerikaanse linde, brede kroon met groot Nova diameter blad, tot wel 30cm. Deze variëteit met vol gebladerte komt in zwang!

6) *Tilia Vulgaris Palida*

Koningslinde, uiterst geschikt als leivorm, vanwege takken haaks uit de stam groeiend. Wel lindeluis en honingdauw gevoelig. Dit geeft zgn. roetdauw-schimmel (zwarte klevende aanslag) op evt. auto's eronder geparkeerd. Doch als leivorm de meest geschikte linde!

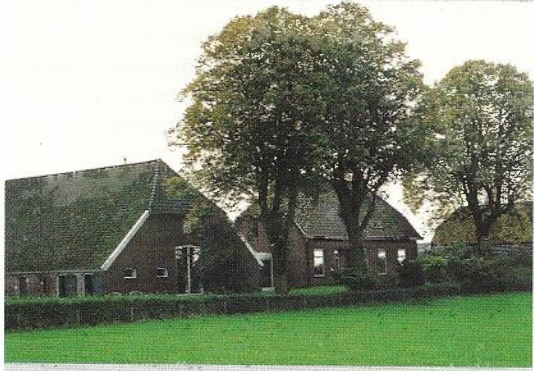

Kerkhofweg Steenderen.

Beekstraat Toldijk.

Capellegoedweg Oldenburg.

Emmerweg Steenderen.

J.F. Oltmansstraat Steenderen.

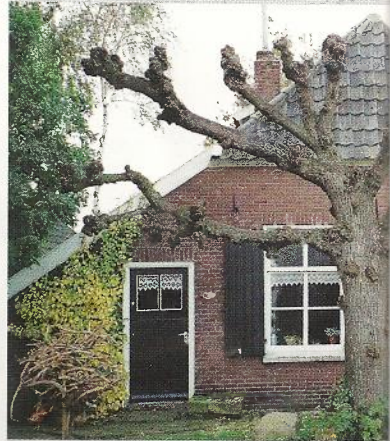
J.F. Oltmansstraat Steenderen.

Dr. A. Ariënsstraat Steenderen.

Hofstraat Baak.

Covikseweg Steenderen.

Dorpsstraat Steenderen.

Landlustweg Steenderen.

J.F. Oltmansstraat Steenderen.

Dr. A. Ariënsstraat Steenderen.

Covikseweg Steenderen.

Rhabergseweg Rha.

Olburgseweg Olburgen.

"Voornoemde variëteiten komen het meest voor in de geleide en geknotte vorm. Er zijn exemplaren -zie foto's- die reeds meer dan een eeuw voor een boerderij staan en in de gang hangt veelal een foto van opa en oma, ver voor de oorlog zittend onder dezelfde linde. De linde heeft als nadeel, dat hij/zij indien -verkeerd- te kort geknot, houtrot op de wonden kan krijgen en zie na jaren, de boom rot verder in door regenwaterop-hoping, sporendraden van zwammen hebben dan vrij spel.

Het komt voor, dat een linde geheel hol is en dan krijg je vragen van... meneer, moet ik er beton in doen om de zaak weer stevig en dicht te maken? NEEN! intendeel, zorg ervoor dat het water, dat boven in de holle boom kan stromen bij een zware bui of continu mot-regen er aan de voet of hoger ook weer uit kan! De boom kan nu nog ventileren en een bescheiden deel van het vocht wordt nog opgenomen ook. Met beton in de holle stam blijven de kontakplaatsen vochtig en rotting zorgt ervoor, dat de boom na enige jaren het loodje legt...

Uiterst belangrijk is het snoeien van de boom, ieder najaar! en dan een halve centimeter van de teen, die weggenomen wordt laten staan en naar buiten zagen, van de knot of stam af."

"Dus geen wonden op de armen maken, waar water in kan blijven staan. Deze kunnen met de jaren 'broei-nesten' voor zwamdaden worden en dat gaat gepaard met houtrot. Voorts de wonden met een wondbehandelingsmiddel insmeren. Laten we hout staan, dan krijgen we op den duur een verwilderde vorm met veelal topzware armen. Een zware storm betekent mogelijk een afgebroken arm met onherstelbare scheur of einde van de boom, zeker een oudere boom met doorgeschoten armen vrij haaks uit de stam. Enige voorbeelden zien we op de foto's. Overigens is een gezonde linde sterk wind/stormvast, mede door het zeer ontwikkelde wortelgestel."

Tilea Tomatosa (Brabant)...

Of te wel de Zilverlinde heeft dat mooie blad met een fluwele onderzijde. Ze wordt wel geplant op plaatsen, waar men geen hinder wil hebben van 'druipende linden'. Het is een boom, die recent veel is geplant bij een bezoek van de koningin of een ambtsjubileum. In gemeenten staan ze nog uit de tijd van onze Koningen Willem I, II en III en veel gemeenten hebben een oude Wilhelminalinde en jongere Julianalinde...

Pracht bomen, die vele generaties plezier geven. Er staat ook een jong exemplaar naast "Het Anker" in Steenderen. In Brabant komt men prachtige geknotte variëteiten van enige eeuwen oud op dorpspleinen tegen. Veelal op vele plaatsen gestut. Vroeger werd er ook Recht onder de linde -overigens ook eik- gesproken.

"De linde heeft ook een goed herstelvermogen. Als een arm door storm is uitgewaaid, bliksemnslag of i.d. dan vormt zich snel weer een nieuwe reeks extra takken. Er is natuurlijk een evenwicht tussen wortelgestel en bladkruin.

In onze negentiger jaren komen modernere geleide vormen meer in de mode. Zgn. dakvormen, een stam met op 3 of 4 m hoogte afgezaagd en de takken in de breedte geleid (noord/zuid, oost/west). Geen parasol bij het terras, maar een daklinde.

Ook een lindevorm met geleide en geknipte etages raakt in de mode gelijkend Japanse invloed, doch komt uit Frankrijk en ook Italië."

Waar moeten we nu op letten als we enige leilinden gaan planten en hoe kunnen we oude markante exemplaren onderhouden..?

Grondkwaliteit? Hoe diep de wortels? Hoe ver de stammen van elkaar, hoever uit de gevel en dak? Wel of niet voor de ramen aangaande het uitzicht?

Wim Klanderma tot slot: "Over het algemeen doet de linde het maar al te goed op onze zand- en kleiachtige gronden hier in de Achterhoek. Een linde is gauw tevreden en planten wij bijvoorbeeld 500 linden langs een provinciale weg, dan hebben wij toch een aangeslagen resultaat van tenminste 95% bij een gemiddeld jaar. Extreme droogte natuurlijk niet meegerekend! De burger zou snel enige emmers water daags bij zijn troetelboompjes in een droge periode legen of de tuinslang er af en toe bijhouden -immers hij weet wat zijn geleide bomen hebben gekost-, overheden wachten soms te lang op een ommekeer van het weer en zijn helaas nog weleens te laat!"

"Een oerlaag of leemlaag in de grond (wijk Paradijs) waar water op kan blijven staan? Met een grondboor deze laag doorboren, want anders verzuipen onze aanplant. Zet een boom niet tegen een trottoirrand of i.d. Geef hem of haar rondom wat expansieruimte. Hou de diepte van de worteling aan als gestaan op de kwekerij en niet te diep planten! In de rustperiode van de boom niet verzuipen met water, het blad is er immers af! Trap vooral de wortels niet van de stam bij aanplanten en wat verder weg van de stam de grond licht aandrukken. De hovenier weet raad..."

In het Burgerlijk Wetboek staan plantvoorschriften in relatie tot de erfgrans met de buurman, tenzij u dit samen regelt. Als u nieuwe leilinden te ver uit elkaar plant, dan moeten de takken horizontaal zéér lang worden en met de tientallen jaren hebben we een grotere kans op stormschade door zwiepende en afbrekende takken. Het is beter niet 3 linden te ver uiteen te plaatsen maar de stap te nemen om 4 á 5 linden te planten of snoei op een wijze dat er tussen de linden open ruimte over blijft! En... enige meters voor het raam beperkt in- en uitzicht. Het is uw keuze en eenmaal geplant, staat deze vast. Een tip voor het maken van een leilindenrij voor huis of boerderij:

Bijv. over 15m breedte zetten we ijzeren palen (oud steigerbuis) met ogen op de hoogte horizontale takken eraan gelast op beider einden. We plaatsen afhankelijk de mogelijkheid 3, 4 of 5 bomen en het spreekt vanzelf, als we 5 leilinden plaatsen hebben we compactere- en sterkere bomen met kortere armen. Tenslotte zijn de palen met draden maar van tijdelijke aard, pak-

weg 10 jaar. Bomen mogen vooral niet zwiepen in de wind, bij iedere stam tenminste 2 palen, liever nog drie! Het wortelgestel moet in rust ontwikkelen, zwiepende stammen en wortelgestel is het einde van de boom in een zeer korte tijd!

Ieder jaar in oktober/november snoeien en bij een oude boom opletten, dat we dit vooral niet vergeten, want novemberstormen op een oude leilinde nog in het blad kan gepaard gaan met enige afgebroken zijarmen. Aan de voet zorgen voor open ruimte, niet alles dicht straten met tegels of i.d. en een leilinde van tenminste één tot twee eeuwen oud kan door een deskundig hovenier ietwat ingenomen worden, waarbij de stormvastheid vergroot wordt. Dit afhankelijk van de standplaats, in of uit de wind.

Dus oude 'holle linden' niet te (top)zwaar laten worden, want de holle stam is het skelet van de oude lin-

de. Dit kan nog wel een redelijke hoeveelheid wind hebben én gedurende vele tientallen jaren, maar mag persé niet groter worden! Liever over enkele jaren verspreid oude takken uitnemen en natuurlijk een vorm laten bestaan.

"Veel geluk met uw bestaande of nieuw te planten leilinden, u geniet en uw nazaten genieten nog meer! Voor advies, praat eens met de hoveniers Besselink en Hubers en vakgenoten of kom vrijdagmiddag of zaterdag naar de kwekerij aan de Heurneweg 12 in Halleheide. Er staan duizenden Tilia's te wachten voor een a.s. standplaats in den lande, ook in Steenderen. Nog belangrijker is een goed plantersadvies en ook daarvoor bent u hartelijk welkom!

Route: Zelhem richting Halle, net voor Halle L-af naar Halleheide en volg verder de borden 'boomkwekerij Klanderma' en na de basisschool L-af..."

VERVOLG PROGRAMMA WINTERSEIZOEN 98-99...

Maandagavond 28 september was een mooi bezochte verenigingsavond door 54 leden. Zij genoten van een prachtige kijk op de Baakse Beek, die als slootje van een meter breed in Vragender begint en in het natte seizoen vele kubieke meters per seconde in de IJssel nabij Baak spuwt...

Dhr Job Teeuwen liet ons de fouten van het 'watermanagement' zien, zoals de prins van Oranje deze omgang met water noemt. Enige decennia geleden moesten kronkelende beken gekanaliseerd worden. De kortste weg is een rechte lijn en hoog water moest snel naar open zee. Dat we een fout maakten om waterbuffers te elimineren... daar kwamen we dan later achter en in de negentiger jaren van deze eeuw werd een start gemaakt dit ouderwetse kronkelende waterloopje te herstellen. De vele landgoederen in onze omgeving krijgen weer een hogere grondwaterstand en dit heeft zijn positieve uitwerking. De mens is nooit te oud om iets te leren en Waterschapsbesturen, die vanouds een ietwat arrogante houding niet vreemd zijn, krijgen een open oor voor de agrarische adviezen uit het veld. Tenslotte gaan wij samen met het water om en twee weten meer dan één. De avond was om door een ringetje te halen en achteraf hoor je dan weer... och en ach... het programma helemaal vergeten om in de agenda of op de kalender te zetten! Overigens waren er ook een aantal nieuwe gezichten. Welkom...

Maandagavond 23 november 1998

Monumentenwachter Wim Nijenhuis, een doorgewinterde rot op het gebied van het monumentenbehoud laat u een andere kijk op het gebied van de monumentenzorg zien. Onderhoud = behoud! Veel eigenaren maken een kapitale inschattingfout om

onderhoud voor zich uit te schuiven tot... het te laat is. Met betrekkelijk bescheiden financiële middelen kan ellende voorkomen worden. Wim laat u deze avond e.e.a. zien.

Een klein voorbeeld: Eén losliggende- gescheurde- of afgewaaid pan cq een loodslab, die niet meer op zijn plaats zit. Een seizoen (afhankelijk de hoogte in het dak) loopt het regenwater op het dakbeschot. Dit verdamt nog wel, doch... nu twee of meerdere seizoenen en ook hagel en sneeuw is water! De vochtbelasting gaat toenemen en water vindt altijd zijn weg naar beneden. De muurplaat, waar vele kapconstructies van monumenten op staan wordt nat en gaat verspochten en uiteindelijk verrotten. In een aantal jaren loopt herstel in de vele (tien)duizenden guldens.

De waterhuishouding van het hemelwater langs monumenten is ook in combinatie met een strenge winter een bron van ergernis en schade. Wim Nijenhuis brengt het ter sprake en geeft advies.

Rotte luiken cq vervangen van luiken met asbestvullingen zijn altijd de ondergeschoven kindjes geweest. Een luik staat 95% tot 100% van zijn leven open en geplakt tegen een gevel. Veel luiken zijn in de glorie van Bronkhorst' wederopbouw van kunstmatig gedroogd grenen of vuren gemaakt. 20 jaar en op door inwatering, te laat schilderen en houtrot. U krijgt advies hoe dit te verhelpen. Luiken van Western Red Cedar -dat lichte sigarenkistjeshout- gaan tenminste 30 jaar mee en goed periodiek geschilderd 50 jaar en zelfs meer. Het is één keer (duurder) repareren maar goedkoop is veelal duurkoop.

Lakverven zijn er in allerlei prijsklassen. 1 liter hobbymatige verf van f. 35,— tot de duurdere standverven en verven op Siliconen Basis (SB) van f. 75,— tot over de honderd gulden per liter. Een duurdere kwaliteitsverf verdient zichzelf terug, want het aandeel verf is maar een klein onderdeel van de schilderskosten, Arbeidsloon!

Ook is het verstandig om een onderhoudsschema voor het verfwerk te maken. Hebben we onderdelen van houtwerk en vooral liggende delen en lassen met naden langdurig nat gehad, dan is het verstandig met anti zwam of houtrotmiddelen eerst goed te behandelen. Aansluitend laten drogen en opnieuw in de verf.

Op deze avond worden alle bezitters van een Rijks- of gemeentelijk monument in onze gemeente ugenodigd, zo ook leden van de gemeenteraad. Middels een antwoordkaart kunnen wij het aantal stoelen inschatten. Leden van de HVS... kom op tijd!

Wij willen een informatiehoekje creëren, waar lokale schildersbedrijven, tevens lid van onze vereniging advies kunnen geven, zo ook een aannemer uit onze regio. Iedere aannemer krijgt weleens monumentenwerk onder handen. We zien in Steenderen topnivo aan ambachtswerk, doch helaas ook nog weleens een kleun! De HVS stapt daar in om haar leden en monumentenbezitters meer informatie en inzicht te verschaffen met rendement voor hen en voor onze gemeenschap!

We zien een tendens gedurende de laatste 30 jaar, dat monumenten meer bewoond gaan worden door vermogenden cq monumenten als in Bronkhorst zijn enige 'keren over de kop gegaan'. Dit is lang niet altijd een positief teken, want er wordt soms wat afgefröbeld door eigenaren. Er blijken gemeentelijke monumenten (met subsidie?) te zijn verbouwd en later waren ze niet meer 'monumentwaardig'.

Hooibergen schijnen te kunnen groeien, tot ze plaats bieden aan 2 ipv 1 auto... etc.

Voor de agrarische stand krijgt de laatste jaren klappen te verduren. De biggenprijzen deden de afgelopen maand f. 30,— en de prijs zakte zelfs tot onder de f. 25,—. Als zeughouder, varkenshouder heb je op het moment andere zorgen dan je monument een onderhoudsbeurt te geven, want er moet allereerst brood op de plank komen.

De HVS wil informatie geven, waarmee een eigenaar van een monument wat aan heeft, ongeacht zijn portemonnee en ook met kleinere knip moet deze zijn hoeve/huis en óns culturele erfgoed kunnen bewaren voor een volgende generatie!

Wim Boerman zal vanuit zijn architectenkijk de monumentenzorg belichten. Overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, allerlei provinciale instanties, genootschappen op het gebied van cultuurhistorie, stedelijke schoonheid etc.

Op monumentengebied is de laatste tien jaar een nieuwe weg ingeslagen. Bronkhorst is vooral in de richting van de 18e eeuw gerestaureerd. Over honderd jaar zeggen onze nazaten... waar is nu de 19e en vroeg 20e eeuw in Bronkhorst? Die hebben we helaas rond de zestiger jaren van de vorige eeuw weggerestaureerd...

Is een pand in een dusdanige staat (zie artikel "Het Groenewoud" op pag. 16) dat van volledige restauratie of herbouw sprake is en willen wij het stuk cultuur-

goed voor het nageslacht kunnen redden, dan is dit werk voor de monumentenarchitekt. Wim gaat aan de slag... Overheden, geldelijke bijdragen, wat wel en wat niet etc. Wim weet een pad door het subsidiewoud te vinden, want kost luxe bouw tussen de f. 500,— tot f. 750,— per m3. Een monumentenrestauratie tot wel het dubbele, dus zonder bijdragen van ons allemaal komen we er niet. Een avond van stoelen bijslepen..?

Maandagavond 25 januari 1999

Leendert van Prooye, directiesecretaris van het Nationaal Openluchtmuseum te Arnhem en vm onderzoeker van de Stichting Historisch Boerderijen Onderzoek neemt ons mee naar de wereld van vooral verdwenen agrarische architectuur. Ook in onze omgeving zijn prachtige agrarische panden verdwenen, zelfs amper 10 jaar geleden nog een kapitale boerderij "Klein Mui-zengat" met 18e eeuwse bouwdelen en een eind 18e eeuwse hallehuis aan de Toverstraat in Baak. Zelfs de Coberco liet rond 10 jaar geleden volledig zinloos 4 prachtige 'arbeiderswoningen' van de vorige eeuwwisseling slopen aan de Toldijkseweg. Om reden van mogelijke hinderwetproblemen in relatie tot de uitbreidingen, zonde! De woningen waren in een uitstekende staat en van twee woningen was eenvoudig één luxe woning te maken. Ook een gemeente Steenderen had hier een positievere invloed kunnen doen gelden. Juist... "As is verbrande turf".

Leendert van Prooye stond weleens een voorgevel op te meten na een spoedtelefoontje, want de slopers waren reeds begonnen aan de achtergevel. Weer een stuk cultuurgood tot een hoop puin.

De SHBO en het Openluchtmuseum hebben dan ook een groot archief van foto- en tekenmateriaal en ook zal men vast en zeker in onze directe omgeving hebben opgemeten.

Och... zegt u, weet je nog dat keuterboerderijtje waar nu de parkeerplaats van de Rabobank is gekomen? Ja, naast de groenteman. Einde Landlustweg hoek Wehmestraat staan nog leilinden, die ons wijzen op een voorgevel van een boerderij. Het was eens en Leendert laat ons unieke documenten zien en ook hoe deze hallehuizen werden gebouwd. Eén voorbehoud, de man is een fervent Elfstedenrijder, doch de Elfstedentocht is een week later gepland?

In ieder geval een avond voor hen, die de agrarische samenleving na aan het hart ligt. Niet vergeten...

Maandagavond 22 maart 1999

De Algemene Ledenvergadering en aansluitend de pauze brengt Hans Keuper Achterhoekse liederen ten tonele. U weet wel, die liedjes, die een boerenknecht achter de kont van het peerd gezeten over het karrepad langs de hoeven ten gehore bracht.

Een meisken van achttien hoorde deze klanken onder het wasophangen, kreeg rode koontjes en... daar kwam een huwelijk van.

Ook nieuwe leden, wier geboortewieg niet in de Achterhoek stond worden vooral welkom geheten, want er zijn 'tolken' genoeg aanwezig.

De HVS groeit nog steeds. Thans (oktober 1998) heb-

ben wij 434 leden, waaronder individuele leden en echtparen, samenwonenden, verdeeld over 286 adressen. Per 1 januari 1999 komen daar nog enige tientallen bij. Wij zijn een cultuurhistorische vereniging voor liefhebbers van alle stand: van 'ambachtsman tot professor', van 'bescheiden tot volle knip'. Wij allen genieten van de toekomst van Steenderens verleden en zeker de buitendorpen en stad mogen we niet vergeten! Laat uw stem horen bij de ALV en geef uw bestuur ideeëngoed voor het komende jaar.

Voorjaar en zomer 1999...

De afgelopen jaren hebben we diverse fietstochten door eigen gemeente gemaakt en vorig jaar zijn we begonnen om over de gemeentegrens te fietsen. Heeft u een voorstel voor een fietstocht of dagtocht in 1999, laat het uw bestuur weten! Het bestuur vangt natuurlijk weleens wat op zo her en der. Mogelijk zakken we in 1999 naar het zuiden af op de fiets. Ook bereikte mij nog een voorstel Romeins Xanten (BRD) niet ver van ons vandaan te gaan bekijken. Uw bestuur heeft een 'open oor'...

Paul Kok, voorzitter

KORTE BERICHTEN

Er wordt weer hard gewerkt aan het behoud van onze historie. Metselaars en timmerlieden stonden op de steigers, want ook voor 'historisch Steenderen' en zijn buitengebieden stak men de armen uit de mouwen. Trouwens blijft men natuurlijk de handen uit de mouwen steken...!

"Den IJzendoorn"...

De restauratie van de prachtige hoeve "Den IJzendoorn" Covikseweg hk. Dolfingweg begint in zijn eindstadium te geraken. Wat zijn daar een stenen afgebikt... Een schoorsteen ruim 10m boven de grond, boven op een rieten kap is weer in ere hersteld. Een huizenstukje voor de metselaar en opperman. Het detonerende metselwerk uit de jaren vijftig en zestig is verwijderd en vechtformaat stenen zijn er weer voor in de plaats gekomen, samen met kozijnen/vensters en ramen met een oude roedenverdeling.

De boerderij heeft nog een gave raampartij in de voorgevel uit de vroege 19e eeuw. Overigens blijft het altijd een discussie, wanneer men restaureert en wanneer men met 'vernieuwbouw met een historisch tintje' bezig is. Is er niet te rigoreus gevoegd? Een stappenplan in één stap, het is eigenaars' keus...

"Vlag op een modderschuit".

"Den IJzendoorn" is een Ansichtkaart waard en complimenten aan de eigenaren, tevens bewoners want hier vloeiden geen tonnen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Eigen betaalde arbeid en zweetdruppels en dat is een extra compliment waard!

Jugendstil...

"De Goedkoope Winkel" aan onze Dorpsstraat, o.a. het vm praktijkpand van onze fysiotherapeuten heeft na vertrek van deze doelgroep een grote onderhoudsbeurt gekregen. De geknikte mansardekap is opnieuw en geïsoleerd beschoten en voorts groot onderhoud aan dit unieke pand met bescheiden "Jugendstil" kenmerken. Fris in de verf straalt zo'n pandje weer, nietwaar? Complimenten aan de eigenaren en bewoners. Overigens is ook deze vm. winkel en aangebouwde boerderij van zijn mooie patinlaag in de muren ontdaan! Waarom toch deze "plastische chirurgie"...

Nieuw riet...

Het "Hof te Baak", een Rijksmonument aan de Hofstraat met een prachtige boerenhoftuin aan de voorzijde heeft een nieuwe rietdeken gekregen. Dick Groot Tjooitink, onze rietdekker uit Baak kan terecht trots zijn op zijn werk.

Wat te denken van de prachtige geknotte leilinden. Willem Huis in't Veld, bewoner en tevens onze jacht-opziener heeft heel wat uurtjes zitten knotten.

Vlag op een modderschuit...

In de Hardsteestraat is een veel verbouwde oude hoeve op de hoek van de Leemstraat afgebroken en in de plaats daarvoor is een nieuwe 'oude' hoeve gekomen, zelfs met een wolfseind in de kap van riet boven de pannen.

Hoewel hier veel arbeid is verricht is het toch wel bijzonder spijtig, dat de kozijnen met raampartijen als een 'vlag op een modderschuit' in dit karakteristiek bedoelde pand staan. Compleet verkeerde formaten. Een 19e eeuwse uiterlijk met formaat kozijnen, waar je geen luik aan durft te hangen want wie weet gaat het 'iele hout' wel splijten als er een zgn. duim in geslagen wordt. (bevestiging van de luikgehengen)

Wat jammer, want voor hetzelfde geld kon het zoveel mooier! We zien weer, dat een bouwkundige begeleidingscommissie deze eigenaren zo behulpzaam had kunnen zijn...

Gevelreinigers...

Het blijft een discussie of een gevel daadwerkelijk verbeterd, als deze met hoge druk is schoongestraald en opnieuw voorzien van voegwerk. Aan de J.F. Oltmansstraat zien we een vm. boerderij, waaraan een straalen voegbedrijf handen vol werk heeft gehad. Dat een aangesmeerde plint versleten was, kon een leek zien en keurig hersteld. Doch alle zgn. 'patin' van de steen spuiten en er een nieuwbouw steentje van maken? Jammer... het huis is als het ware doodgespoten en een stuk historie is eenvoudig weg!

Patin is de aanslaglaag op -oude- steen, die in vijftig jaar tot eeuwen wordt gevormd en als het ware de steen beschermd tegen dezelfde weersinvloeden die deze patinlaag hebben gevormd. Straal je nu zo'n steen schoon, dan hebben vocht en vorst vrij spel om de komende Elfstedenwinters dezelfde steen te lijf te gaan. Te harde voegen versnellen dit proces nog eens extra! Als volgt:

- a) vocht trekt in de 'schone' steen in combinatie met een te harde voeg. De steen en voeg kan niet meer ventileren!
- b) een goede winter erover en het vocht -ijs- zet uit.
- c) na enige jaren zien we afschilferende stenen, veelal in combinatie met te hard voegwerk, waarbij teveel cement is toegevoegd.

Nieuw voegen? dan zo min mogelijk en liefst in het geheel niet stralen! Oud voegrecept -ook in Bronkhorst bij de restauraties gebruikt- is verkrijgbaar bij de secretaris.

In onze vereniging zitten leden, die van wanten weten en wij kunnen u ook verwijzen naar de Gelderse Monumentenwachtavond. In ons winterprogramma 1998-1999 komen wij hierop terug.

Zo ook zien we in de bocht van de Kerkhofweg een halve boerderij, waar men de gevel aan het reinigen is geslagen. De leek zegt "het ziet er mooi uit". Helaas integendeel...

Advies: repareer alleen die stukken, die nodig zijn en laat de rest ongemoeid. Je maakt er anders (ver)nieuwbouw van. Een gevel leeft en maken wij er eenheidsworst van gelijkend nieuwbouw in het plan Paradijs, dan slaan we de plank op het gebied van monumenten(historie)behoud volledig mis.

Als dan ook nog eens één helft van een twee onder een kap pand op dergelijke manier is behandeld, terwijl de andere helft nog gaaf is, dan rijzen je de haren te berge.

Monumenten Inventarisatie Projekt...

De Minister van Cultuur heeft o.a. de RijksDienst voor de MonumentenZorg -RDMZ- te Zeist en vele adviseurs een opdracht gegeven de Rijksmonumentenlijst aan te vullen met panden uit de modernere tijd (1850-1940). We denken dan aan de late zgn. 'Neostijlen', de 'Jugendstile', Amsterdamse- en Delftse School, zeg het moderne bouwen. In Steenderen heeft een uitvoerige inventarisatie plaats gehad en vindt nóg plaats. Een zeef en een tweede zeef en uiteindelijk moeten er een aantal nieuwe Rijksmonumentenpanden overblijven, die belangrijk cultuurgoed voor De Nederlanden

zijn. Overigens zijn wij als HVS niet betrokken bij deze inventarisatie en het was wel verstandig geweest. Twee weten tenslotte meer dan één!

Ons land telt nu rond de 40.000 Rijksmonumenten en daar komen vele duizenden bij voorts anderen vallen weer af. De monumentenlijst wordt 'opgeschoond', zoals dat in ambtelijke termen heet. Alle Rijksmonumenten staan in ons jubileumboek "Over de drempel van 1996" met een uitvoerige beschrijving vermeld.

Onze gemeente heeft thans zeven panden, die waarschijnlijk voorgedragen worden om in de aanvullende Rijkslijst te worden opgenomen. Het zijn lang niet altijd boerderijen of woonhuizen. Vermeldenswaardig is ook het NUONhuisje, dat tussen de P-plaats van "De Engel" en de aanplant voor de RK-kerk aan de Bronkhorsterveg van Steenderen staat. Dit electriciteitshuisje heeft uniek metselwerk en wordt een Rijksmonument!

Toch is er ook kritiek op het werk van bouwkundigen en historische commissies, die 'nieuwere' panden inventariseren om op de Rijksmonumentenlijst te worden opgenomen.

A.s. TOPmonumenten, -woonboerderijen- we schreven er reeds over in een vorige Zwerfsteen vallen om vage redenen af. Weer anderen worden evt. geplaatst en als je deze panden dan ziet, dan zeg je... 'waarom dit pand wel en dat pand niet?' "Den IJzendoorn" aan de Covikseweg. Wordt dit pand te rigoreus onder handen genomen? En de boerderij Molenkolkweg 45? Puntgaaf gerestaureerd door wijlen rechtbank vicepresident Knap en zonder een stuiver Rijkssubsidie!

Zo ook bijvoorbeeld Molenkolkweg 41, een pracht boerderijtje dat jaren modieus geschilderd is geweest en wel in smerig bruine beits uit de jaren zeventig en tachtig. Het kwartje is ook hier gevallen, want de voorgevel heeft weer de karakteristieke kleurstelling gekregen. Na een kleine week werk door een vakman schilder een puntgaaf Rijksmonument! Kijk eens naar de prachtige roedenverdeling in de raampartij van de voorgevel. Mooier dan menig Rijksmonument in Bronkhorst.

Door vage redenen valt dit pand -vooralsnog- cq vallen bovenstaande panden af. Een discussie waard, gemeenteraadsliden van Steenderen! Aan de Molenkolkweg staat in ieder geval één, mogelijk staan er zelfs twee a.s. Rijksmonument(en)...

In Bronkhorst worden 'unieke stallen' op de Rijksmonumentenlijst geplaatst, vervolgens straks met grote sommen geld van de belastingbetaler gerestaureerd tot woonhuizen en aanverwante doelen (expositie- werk- of kantoorruimte). Unieke stallen omdat ze in Bronkhorst staan, elders zou de shovel zijn werk mogen doen, doch dat is natuurlijk weer het andere uiterste. Waarom kunnen unieke woonboerderijen, met zorg en historisch gerestaureerd, zelfs zónder Rijksbijdragen dan niet op die landelijke lijst komen? Dit zgn. Monumenten Inventarisatie Projekt vraagt om nadere uitleg en openheid van ons gemeentebestuur en zeker betrokkenheid van de burgerij. 't is bijzonder jammer, dat de HVS tot op heden geen betrokkenheid bij deze zaak

heeft. Maar wat niet is kan nog komen... en op zijn zachtst gezegd zouden we kunnen concluderen, dat er met meerdere maten wordt gemeten!

Fotografisch Archief Ruilverkaveling 1976...

De HVS heeft het zgn. Signaleringsplan van de "Ruilverkaveling Steenderen 1976" van Dhr. Jan Horstink in beheer ontvangen. Dit archief bestaat uit 59 ZW foto's en een begeleidende topografische kaart 1:25.000. In die periode is geheel het te verkavelen gebied met de ingesloten dorpen gefotografeerd en afgedrukt op zeer groot formaat 50x50cm. Interessant, want in een periode van 20 jaar zien we nieuwe wijken ontstaan en prachtige historische bouw zonder functie gaat teloor. AVIKO is nog Aviko'tje' en kijk nu eens tien jaar verder, want dit bedrijf gaat uitbreiden naar de overkant.

De Plannen "Paradijs 1,2,3 en 4" zijn gerealiseerd. Lopen er nog schapen bij Jan Winkel in 2020? Op komende verenigingsavonden zullen we dit fotoarchief eens op vele tafels tentoon spreiden. Vele vierkante meters aan fotoarchief.

Restauratie van de korenmolen "De Hoop" te Rha gaat beginnen...

De kogel is door de kerk! Alle subsidieverstrekkingen kijken in gelijke richting en halverwege december gaat de eerste spade in de grond. De familie Hofman te Rha -ondersteund door velen achter de schermen- hebben het voor elkaar gekregen en molenmaker Vaags kan met zijn werk beginnen. Onze complimenten!

Wij zullen de molenrestauratie met belangstelling blijven volgen en periodiek de stand van het werk in onze Zwerfsteen opnemen, te beginnen in december a.s. Maar als oorkonde voor de doorzetters draaien de wienken reeds op deze voorpagina...

Marktplein...

Twee oude beuken naast "Het Anker" gaan binnenkort vallen door de bijl, vóór a.s. stormen hen gaan vellen.

"Schoor van Metz".

Ze zijn door zwam aangetast, zo uit de Achtste Steen vernomen. De markante beuk aan de Z-zijde van de ingang van het kerkhof heeft ook reeds zwammen aan de voet. Gemeentetuinen... grijp in, schakel evt. een boomchirurg in, als deze nodig is. Misschien wil dezelfde gemeenteraad van Steenderen de burgerij vragen mee te denken aan een nieuwe indeling van ons marktplein.

Er zijn dorpsgenoten onder ons die de veemarkt tussen de grote eikebomen nog hebben meegeemaakt en her en der aan de muren sieren foto's van deze goede oude tijd. Met alle respect voor ontwerpers van ons marktplein een paar decennia geleden... Zou het niet verstandig zijn een nieuw licht op ons dorpsplein te laten schijnen? Is dit het nu met al die gekunstelde muurtjes? Drentse dorpen hebben toch iets, wat Steenderen mist. Een mooie eiken- of lindes opstand rondom? Verlichting... meer gezellige banken voor de -seniorenburgerij. Het is maar een schot voor de boeg naar onze nieuwe gemeenteraad.

"Hotel Heezen"...

"Café Heezen" aan ons dorpsplein is nu "Hotel/Café Heezen" geworden. Het bord dat deze bredere functie aan het pand moet aanduiden geeft dit op zijn zachtst gezegd groots aan.

Het "Meestershuis" aan de Bronkhorsterweg en "De Wehme", de vm pastorie aan de Wehmestraat hebben met het schilderspenseel in zgn 'Times-achtige letters' uit de vorige eeuw de naam op de gevel gekregen. Als je dan toch zo mooi je pand hebt gerestaureerd, is dit dan de zgn. finishing touch..? Plak(reclame)letters op een kunststof beplating? Over smaak valt nu eenmaal niet te twisten, doch als je zoveel geld uitgeeft om historisch te verbouwen, uit te breiden met een zaal en m.n. conserveert, is een mooie tekst in passende letter op een gevelijst -hoewel kleinere letters- dan niet dé afwerking?

Eens "de schuren van Metz"...

't is om te huilen! Een prachtig stuk historie en met name recente historie gaat verloren. Deze twee schuren aan de Rhabergseweg schuin tegenover de molen hadden nog veel oorlogsschade van de gevechten einde Tweede Wereldoorlog. Recent is er één van de twee schuren gesloopt en of er een officiële sloopvergunning voor is afgegeven..? Het doet er niet meer toe. Hier hebben we alleen maar verliezers en vooral de samenleving in Rha. Er speelden allerlei verhalen rond deze prachtige schuren uit de vorige eeuw.

Met een ánder monumentenbeleid, waarbij vooral meer aandacht voor intermenselijk en motiverend contact was het anders en beter voor de schuren gelopen. Wordt het nog een restauratie van eens "Dé schuur van Metz" of sluiten we het boek? Hier staat tussen de regels een stuk kritiek naar ons gemeentebestuur, want hoe zou het zijn gegaan, als deze schuren in Bronkhorst stonden?

(wordt vervolgd)

"HET GROENEWOUD" GERED . . .

door: Paul Kok

Op 18 december 1995 kwam deze markante hoeve aan de Paardestraat leeg te staan. Het was de sterfdag van Arend Jan Hebbink, bescheiden boer maar... met zeer veel agrarische levenservaring.

Hij had zijn hele leven gegeven aan 'Heeren-boeren' en was zelf een bescheiden keuterboertje gebleven.

Daags na vijven -en veelal later- was er tijd voor de éigen hoeve, trouwens van een vijfdaagse werkweek was nog geen sprake. Zondag was de vrije dag, al zouden Addinks' beesten op "De Vissershoffstede" des zondags ook gevoerd en gemolken zijn. Arend kan het ons niet meer vertellen...

Hij liet "Het Groenewoud" na aan zijn bureu, die altijd voor hem en zijn eerder geroepen zuster Gerritje klaar stonden in goede- en ook slechte tijden. Reeds vele decennia was de buurt één gemeenschap en men stond/staat voor elkaar!

Twee eeuwen bouwgeschiedenis...

Arend was trots op zijn bescheiden boerderij. Hij had er een goede band mee want ook zijn wieg stond op deze plaats. Ik weet nog goed dat Dick Groot Tjooitink, de rietdekker uit Baak af en toe een gaatje in de rietdeken moest dichtstoppen.

De dieren... enige ponies, geiten en vooral poezen stonden weer met een droge rug in de stal en de poezen huisden boven het vee op de hilde. Dat waren er velen, ook zgn. 'aanlopers' in de vakantietijd! Zij waren welkom op de hoeve en werden in de kattenfamilie opgenomen.

Arend, eens m' n buur was tevens de man, die mij leerde met een ouderwetse zeis om te gaan. Hij sneed gras als geen ander op de manier als zijn grootvader en vader hem geleerd hadden. Vervolgens de oogst van één dag voer met de vork op zijn kleine handkar en op naar de dieren in de stal. Vers gras van het land ook in de winter! Tegenwoordig kan men alleen nog de bosmaaier bedienen... Kwestie van benzine erin en aan het touwtje trekken. 'Velen' kunnen maaien met de zeis, met de punt door de grond in plaats van centimeters over de grond en... veel te grote halen. Zag je Arend op het land werken, dan zag je de schilderijen van Vincent van Gogh in levende lijve.

Arend was een man als geen ander, die het moderne woord recycling hoog in het vaandel had staan. Zo werd zijn hoeve misschien wel eeuwen lang in stand gehouden en ook hij heeft eigenhandig vele eenvoudige herstellingen uitgevoerd.

Met bescheiden middelen bleef "Het Groenewoud" staan, zonder poespas en ook zonder subsidies. Dat sierde de man, die niet meer is onder ons...

Guus Rekswinkel, de redder...

De familie Rekswinkel heeft geen opvolgers voor hun

melkveehouderij en dan moet je een moeilijke beslissing nemen. Het moderne veebedrijf aan de Kuilenburgerstraat is recent verkocht aan een veehouder, die NB voor de Betuwelijn Duivens' buitengebied moet verlaten. Zelf denk ik dan... laten we hopen dat die Noordtak hier nimmer komt, want anders moeten deze mensen misschien wel twee keer verkassen en dat zou toch heel triest zijn.

Guus en Dicky Rekswinkel-Kets en voorts moeder Kets zagen de hoeve aan de Paardestraat wel zitten en Boeninks' koop werd in goede harmonie gesloten. De hoeve -een gemeentelijk monument- met overigens zéér bescheiden constructieve waarde zou blijven bestaan en worden gerestaureerd. "Het Groenewoud" had een deeltje gelijk als in het begin van deze eeuw en in die tijd heeft de boerderij ook een nieuwe buitenmuur gekregen.

Alleen de voorgevel was nog zeer oud en daar komen we verderop nog op terug. De gebinten op de deel waren veelal van hergebruik en vooral op hoogte 'koeiedrek en gier' van zeer bescheiden aard. Bouwkundig onderzoek resulteerde, dat veel constructieve onderdelen letterlijk 'op' waren. Vele tijdelijke 'herstellingen'. Jaren hebben deze herstellingen van hout en ijzer(draad) de boerderij staande gehouden.

Guus -langzamerhand rijker in de vrije tijd- begon de boerderij leeg te ruimen en in delen te demonteren. Houtworm had zijn werk in al die vele decennia gedaan. Constructief zat het niet mee, doch nog compleet met een kleine voorkamer, zijkamer, bedstede(n), götte etc. Uiteraard zal in de voortuin nog wel een restant van een waterput aanwezig zijn.

't Leek een -klein- beetje hooi boven de deel, doch het was nog een hele opper om die te verwijderen en deze tas had de laatste jaren een dubbelfunctie gehad, n.l. ook regenwater op te vangen. Slieten waren begrijpbaar op door houtworm en kaphout/sporen waren niet waard te behouden. Helaas waren de fundamenteen ook van té bescheiden aard, immers voor vlechtwerk gemaakt en later in steen gevuld en dus veel te zwak. Hier moest rigoreus aangepakt worden.

(wordt vervolgd)

*De historische voorgevel
binnenaanzicht.*

